

VÁLTOZATOK AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ JÖVŐJÉRE

Amikor legutoljára voltam itt, akkor döntően az elmúlt 60 évről beszéltünk, és való igaz, hogy most már a jövőről kell beszélni. Tudniillik az a vita, amit az elmúlt alkalommal halasztani javasoltam – azt mondtam, hogy tartsunk szünetet, gondolkodjunk, persze készüljünk a vitára – nos, ez a vita elindult, és úgy tűnik, hogy ennek a vitának most már ott vagyunk a kellős közepében. Végig lehet sorolni az utóbbi hónapok fejleményeit. Megjelent az Európai Bizottságnak az ismert Fehér Könyve a forgatókönyvekről, később elhangzott a Bizottság elnökének az éves beszéde az Unió állapotáról. Azután megválasztottak egy új francia elnököt, ő is mondott több beszédet, amelyek közül a legfontosabb a Sorbonne-on, az Európai Unióról elmondott beszéde, amelyre én egyszer-kétszer talán még vissza fogok térni.

A dolog lényege tehát az, hogy benne vagyunk a vitában, és állást kell foglalnunk. Ha pedig alapvető stratégiai kérdésekben állást akarunk foglalni, akkor abból kell kiindulnunk, hogy mi ennek az egész – legszélesebb értelemben vett – projektnek a célja.

Három célt tudnék megjelölni. Az első a sokat emlegetett béke és biztonság. Ez valójában az európai integrációnak a geopolitikai dimenziója, mindennek az eredete, a gyökere, mindennek a háttere. Idősebbek emlékeznek még az Európai Védelmi Közösségnek a francia nemzetgyűlésben 1954-ben történt leszavazására és az ebből adódó következtetésre, hogy az európai integrációt alapvetően gazdasági téren kell beindítani. Ugyanakkor a politikai végcél – „finalité politique” – továbbra is megmaradt. Ezen a területen a cél egy része megvalósult, tehát a béke és biztonság a tagállamok egymás közötti viszonyában évtizedek óta a legfontosabb elért eredmény. Ugyanakkor a békének és a biztonságnek a külső dimenziója hosszú-hosszú ideig háttérbe szorult, másodlagos volt. Eltérő jogi kereteket is kapott, és bár egyesítettük a pilléreket, a külpolitikai, biztonságpolitikai és védelmi dimenzió mégis különálló terület maradt, mert hiszen jogilag kötelező aktusok nem születnek, egyhangúság a főszabály. Összességében tehát az eredeti, legelső cél a mai napig másodlagos maradt.

A második nagy cél a jólét megteremtése a gazdasági integráción keresztül. Vámunió, a közös kereskedelempolitika, a közös, majd egységes piacon érvényesülő versenypolitika, mezőgazdasági politika és további fontos, egyre bővülő politikák. Kialakult a pénzügyi-monetáris unió, létrejött a közös pénz stb. Ez foglalta el és jelentette az európai integrációs folyamat lényegét, és ezen a területen jutott az integráció a legmesszebb. A gond inkább az, hogy egy egyirányú folyamat jött létre, amit az „ever closer union”, az „egyre szorosabb unió” szavak fejeznek ki. Ez az a bizonyos „folyó” elmélet, amely szerint a folyó mindig csak egy irányba folyhat, mindig az a jó, ha a folyamat előre halad, az a szép, ha egyre több ügyet közösen döntünk el. Ez volt az integráció alapfilozófiája, és ha nem ez lett volna, akkor nem haladt volna előre az integráció. Ugyanakkor világos, hogy ennek a folyamatnak megvannak a korlátai, és ezek a korlátok egyre erőteljesebben jelentkeztek az elmúlt években.

A harmadik dimenzió pedig a kulturális, civilizációs szféra – nevezzük ezt identitásnak. Ez az a cél, az európai identitás megőrzése és megerősítése, amit elhanyagoltunk, és most ennek fizetjük az árát. A nagy „ever closer” buzgalomban elfelejtkeztünk arról, hogy valójában mi is tartja ezt az egészet össze. És elfelejtettük azt, amire az utóbbi időben egyre többen jönnek rá, hogy vigyázat: a világon a legfontosabb a kultúra. A legszélesebb értelemben vett kultúra. Csak egy példa: mi határozza meg a dolgok menetét?

Hosszú távon két fontos dolog van a világban. Az egyik a demográfia – gondoljunk egy pillanatra Európára és a Kárpát-medence történetére. A másik a technológia. Végső soron mind a kettő a kultúrától függ. Akarjuk magunkat egyénileg és kollektíve reprodukálni? Ez alapvetően kulturális, civilizációs kérdés. Hogy a technológiában mennyire vagyunk innovatívak, az megint csak a fejekben dől el. Tehát összességében leszögezhető, hogy ezt a harmadik célkitűzést, ezt az identitásnak nevezhető dimenziót elhanyagoltuk. Ennek különböző okai vannak. Az egyik oka az, hogy a közgondolkodás az 50-es, 60-as, 70-es években idegenkedett a közösségi identitás minden formájától, és ezért az európaiakra sem talált rá. Az idegenkedés elsősorban a nemzeti identitás befogadásától átsugárzott az európai identitásra, sőt a regionális identitásra is. Számunkra például különösen fontos a közép-európai identitás. Amikor kezdtünk rájönni arra, hogy mégis csak van közösségi identitás, akkor rögtön elkezdtünk azon vitatkozni, hogy mi is ez. Macron beszéde például egyértelmű üzenete volt annak, hogy másként képzeljük el az európai identitás lényegét, fő elemeit. Hatalmas különbség van közöttünk, de ha elfogadjuk és tiszteletben tartjuk egymás megközelítését, akkor nincs baj. Mert hiszen az európai identitás talán éppen ez a fajta sokszínűség. De akkor tartsuk tiszteletben egymás felfogását és ne bélyegezzük meg a másikat. Talán ez is oka volt annak, hogy az identitás kérdése háttérbe került. Most már nagyjából tisztázódnak a dolgok. Elfogadjuk mindannyian, hogy van európai identitás, persze más elemeket tartunk fontosnak. Elfogadjuk azt is, hogy a nemzeti identitás megelőzi az európai identitást, amint ez a félévente készülő Eurobarometer felmérésekből kiderül. Nyilvánvaló, hogy a nemzeti identitás lényegesen erősebb, mint az európai identitás, de van európai identitás. És még egy nagyon fontos dolog, amire nagyon sokszor hivatkoztunk már Teleki Páltól Antal Józsefen keresztül, hogy a két identitás összeegyeztethető és nem áll egymással szemben még akkor sem, ha bizonyos politikai jelszavak szintjén időnként szembe állítják őket egymással.

Tehát ez volt a három cél. Az első – a politikai cél – másodlagos, a második – a gazdasági cél – uralkodó lett és a harmadik – a kulturális, civilizációs – pedig háttérbe szorult. Mindez persze meghatározta a módszert is. És a fő módszer – összhangban az „ever closer cooperation” vagy „union” fogalommal – pedig organikus, inkrementális, neofunkcionális módszer lett. Összefüggött ez azzal is, hogy mindig meghatározott, konkrét feladatokat kellett megoldani, ami általában hatáskörbővítéssel is járt, akár a szerződéseknek a keretei között, akár a szerződéseknek a módosításával, hiszen erre is van legalább négy vagy öt példa. Ennek a folyamatnak volt a csúcspontja az az alkotmányozó szerződés, ami azután

két „mag tagállam” népszavazása következtében nem jött létre. Az alkotmányozó szerződést nem a lengyelek és nem is a magyarok szavazták le, hanem a franciák és a hollandok, ezt azért nem árt nem elfelejteni. Ugyanennek a módszernek további lényeges eleme volt a centralizáció és az ehhez kapcsolódó fékezhetetlen reguláció, egy olyan felső határ nélküli szabályozási spirál, ami nem ismerte a saját határait és mindent szabályozni kívánt. Ez több szempontból, így közgazdasági szempontból is hibás törekvés volt és az európai integrációnak sem használt. És akkor következett két fontos fejlemény: az egyik, hogy ez a neofunkcionális, inkrementális, organikus, technokrata módszer kimerült. Eljutott a határaihoz, mert kiderült, hogy mégis csak van határa. A másik fejlemény pedig annak felismerése, hogy elfelejtettük a harmadik dimenziót, a kultúrát, az európai identitás megerősítésének a célját. A gazdasági integráció megvalósításának módszere nem volt alkalmas arra, hogy észben tartsuk azt is, hogy van egy nagyon fontos harmadik dimenzió, az európai kulturális örökségen alapuló európai identitás.

Az utolsó javaslatom az – visszatérve az eredeti célokhoz –, hogy fedezzük fel ismét az identitást. Az európai identitást, az európai kultúrát, az európai civilizációt, a lényünket, a gyökereinket, a természetünket, a magában való mivoltunkat. Úgy tűnik, hogy sokaknak ezt ismét fel kell fedezniük. Ha pedig felfedeztük, akkor a további európai építkezés középpontjába ezt a kulturális-civilizációs dimenziót, az európai identitást kell helyezni. Az nem baj, hogy ennek az identitásnak az egyes tartalmi elemeit nem látjuk azonosan. Macron elnök az említett beszédében a Sorbonne-ról sem látta az onnan 5-600 méterre lévő Notre Dame–ot, neki az európai identitás kritériumainak a felsorolásánál csak a görög templomok jutottak eszébe. Igaza van, mert az antik örökség kétségkívül Európának egy nagyon fontos alapja. De nem látni a Notre-Dame–ot a Sorbonne-ról, nem látni a kölni dómot, nem látni a Szent Péter székesegyházat, az hiba, és ezzel nem tudunk egyetérteni. Ha az európai identitás egyik legfontosabb talapzatáról elfelejtkezünk, akkor nehéz lesz Európát és az Európai Uniót egyben tartani. Mi tiszteljük a „laïcité”-t, megértjük, hogy ez nagyon fontos alakító tényezője a francia történelemnek. Tiszteljük és elfogadjuk a felvilágosodást és annak értékeit is. Az európai történelem más volna a felvilágosodás nélkül, és Európa nem lenne az ami. Napjainkban pedig különösen fontos a szabadság, az egyenlőség és a testvériség elve és ezek védelme. A legfontosabb, hogy mindezek az értékek együtt adták, formázták az európai identitást, egyeseknek egyik, másoknak másik elem a fontosabb, de az európai identitás kulturális, szellemi örökség egyik elemét sem nélkülözheti. Ennek a kulturális, civilizációs dimenzióknak az újrafelfedezése, megerősítése nélkül nem fogunk tudni tovább lépni a legzseniálisabb, legügyesebb, leginvenciózusabb gazdasági, pénzügyi és jogi megoldások megtalálása esetén sem.

(Az SZTE ÁJTK NRTI által 2017. szeptember 23-án rendezett konferencián tartott előadás szerkesztett szövege)